

ПОЛОВОРОЛЕВИЯТ СТЕРЕОТИП НА УЧИТЕЛЯ

ИВАН П. ИВАНОВ
ВПИ „К. Преславски“ — Шумен

Един от съществените проблеми на учителската професия, а от тук и на училището въобще е осигуряването на балансирана социализираща среда, която да дава равни шансове за психосексуална социализация на децата от двата пола. В училищната среда детето прекарва значителна част от живота си и не е без значение какво поведение има като образец за подражание.

Училищната среда е многоаспектна и нееднородна. При всички случаи най-важната ѝ съставка е учителската общност, която има твърде силно формиращо влияние върху половоролевия стереотип на детето, особено в по-ранна (допубертетна) възраст.

Сериозни проучвания на половоролевия стереотип на учителите, оттам и на съответните качества на училищната среда у нас не са известни. Обикновено се счита, че нарушеният баланс в професията между мъже и жени (феминизацията на учителската професия) води и до нарушаване на баланса във възпитанието. Такава логика е приемлива в рамките на една вече поостаряла парадигмална схема, но промените в съвременната психология и сексология налагат преосмисляне и оценка от нова позиция.

Допреди 15–20 години тотално господстваше алтернативният модел за съотношението на маскулинността и феминността при човека (колкото повече мъж, толкова по-малко жена, и обратно), реализиран в редица крайни теории — например тази на К. Гилigan за наличието на „мъжки“ и „женски“ морал, като жената и мъжът имат специфични линии на развитие. Колкото по-изразена е маскулинността на мъжа и феминността при жената, толкова по-адекватна е и човешката личност като цяло.

През 80-те години в световен мащаб се наложи разбирането на редица автори — С. Бем, Дж. Бютчер, Б. Майор, Дж. Хейлборн, Б. Алфред, И. С. Кон и др., че човек е андрогинно, т. е. „двуполово“ същество, като терминът „пол“ има преди всичко социална същност, че маскулинността и феминността са независими измерения на човека

(т. нар. „ортогонално-андрогиен модел“) (1; 2; 3). Човек изпълнява в обществото и „мъжки“, и „женски“ роли, които според случая изискват реализация и на феминност, и на маскулинност. Оптималната андрогииния дава възможност за социална гъвкавост и адаптивност, докато изразената феминност или маскулинност водят до психически дискомфорт и дезадаптация, до тревожност, пасивност и ниска самооценка при изпълнение на дейности или при встъпване в отношения, свойствени за другия пол.

В рамките на своя социален пол и на свързания с него статус всеки човек изпълнява и присъщи на другия пол роли или се реализира в дейности, изискващи изява на противоположни качества, като винаги съхранява определен стил на работа и поведение — феминен или маскулинен. Основните *съдържателни характеристики* на така обособените стилове са:

феминен стил: грижа, отговорност, привързаност, потапяне в социума, внушасмост, социалност, стандартност, подчиняемост, тревожност, емпатия, импулсивност, негативизъм, стремеж към интрагрупово общуване, експресивност, комуникативност;

маскулинен стил: обособяване, право, справедливост, индивидуализация, агресивност, нестандартност, откритост, доминантност, самоутвърждаване, съревнователност, авторитарност, утилитарност, предметност, инструменталност;

андрогиен стил: равномерно съчетава двата други стила, без осезателен превес на единия или на другия.

Изследването на половоролеви стереотипи на учителите беше проведено чрез разработена за случая методика, представляваща модификация на семантична структура, основана на модела на Сандра Бем и корелираща с нейния оригинален инструментариум (1). В резултат се получават оценки по две скали — маскулинност и феминност. Методиката включва и скала за класификация на типове мъже и жени (маскулини, феминни, андрогиини и недиференцирани), свързана с количествен критерий.

Валидността на методиката се оценява чрез съпоставяне с резултатите от паралелни изследвания със скалите за маскулинност-феминност на личностни въпросник на Т. Григер (3) и със скалата „полярност“ на въпросника на Г. Бергер (нак там). В първия случай тя е 0,8, а във втория — 0,62.

Надеждността, регистрирана по метода „тест-ретест“, е 0,77.

Заедно с изследването на половоролеви стереотипи респондентите попълваха личностни въпросници на Р. Кетъл (8PF), Г. Бергер, М. Стейн, Т. Григер и Г. Щерн. Извадката съдържа 170 учители.

Резултатите от изследването може да бъдат представени обобщено по следния начин:

1. Учителската професия представлява специфично съчетание на роли и елементи на роли с феминна и маскулинен характеристика. Най-често срещан тип учител би трябвало да е андрогииният. И това наистина е така — близо 2/3 от учителите (57,95) са *андрогиинни*. Почесто андрогиинията се среща при мъжете (69,24%), отколкото при жените (56%). За сметка на това андрогиинните жени са свършено балансиранни. Регистрираният факт е с много благоприятен ефект вър-

ху училищата среда. Общо съотношението в нея на андрогинност-маскулинност-феминност е 57,95 : 28,41 : 13,63 или 4,25 : 2,08 : 1.

2. Впечатлява много високият процент на *маскулинни учителки* — около 1/3 от всички изследвани (29,33%), докато маскулинните мъже са само 23,07% от всички учители. Това явно се дължи на феминизацията на учителската професия. В училище не достигат мъже за „мъжките“ роли и за това учителката ги поема — маскулинизира се! Изводът само на пръв поглед прилича на игра на думи: феминизацията на професията води до маскулинизация на учителката в нея.

Още повече впечатлява фактът, че маскулинната учителка е „помаскулинна“ от маскулинния учител — средният показател на тези две категории изследвани по скалата М е 0,702 срещу 0,684.

3. Като цяло се регистрира превес на маскулинността (статистически подкрепен). Съотношението на изследваните учители по пол е близко до характерното за генералната съвкупност — 4—5 към 1.

Всички изложени резултати дават основание за пресмисляне на явлениято феминизация на учителската професия — доколко реално съществува и в какво се изразява...

4. Отчетените по двете скали (М и Ф) показания са твърде сходни по структура — данните са нормално разпределени, вариацията е в близки рамки — 22—26%, като по-висока е по скалата Ф. Корелационният анализ показва практическа липса на връзка между резултатите по скалите М и Ф (-0,23) и това е още една верификация на ортогонално-андрогинния модел.

5. Резултатите, получени от изследването на половоролевия стереотип на учителите, бяха съчетани с измерването на различни страни на личността им (общо по 47 скали). Корелацията между различните личностни структури, обособени по използваната типология на учителите, показва стойности от 0,519 до 0,761 — т. е. средни по сила. Най-близки са личностните структури на андрогинния мъж и маскулинната жена (0,761), маскулинната и андрогинна жена (0,734), андрогинните мъж и жена (0,714). Най-различаващи са личностните структури на андрогинния мъж и феминната жена (0,519), маскулинния и феминен мъж (0,531). Това още по-убедително подкрепя извода за сравнително благоприятната обща ситуация в училище — доминироването на андрогинност и маскулинност.

6. Феминният учител (мъж или жена) притежава някои черти на личността, определящи стила му на поведение. Сферите, в които той доминира (скалите, по които получава най-високи оценки), са следните: самоизолация и самоанализ (0,433); импулсивност (0,533); неконвенционалност (0,533); енергичност (0,733); психическа устойчивост (0,556); потребност от познание (0,980); потребност от създаване (0,917); потребност от безопасност (0,583); потребност от игра (0,988); потребност от приятни развлечения (0,917); потребност от секс (0,833); потребност от изпитване на грижа и опека от страна на другите (0,833); потребност от изолация и отхвърляне (0,5); потребност от самооправдание (0,500); социализираност (0,750); емоционалност (0,826); екстравертност (0,141). Тази характеристика се вмести в общи линии в предварително уточнения модел на феминно поведение.

7. Маскулинният учител (мъж или жена) е човек със следните по-

силно от другите изразени личностни черти: импулсивност (0,533); неконвенционалност (0,533); консерватизъм (0,633); необходимост от постижения (0,733); необходимост да се представят пред другите (0,9); необходимост от избягване на падение в собствените очи (0,567); необходимост от общество (афилиация) (0,933); необходимост от отстъпване (0,700); необходимост от грижа и опека за другите (0,933); необходимост от автономия (0,913); необходимост от одобрение (0,633); необходимост от доминиране (0,633); необходимост от показност (0,666); необходимост от уважение (0,500); необходимост от компенсация (0,800); общителност (0,609); възбудимост (0,505); самоконтрол (0,619); активност (0,795).

Някои неща правят впечатление: комбинацията неконвенционалност-консерватизъм, както и силно изразената необходимост от отстъпване, която противоречи с ред други личностни черти, присъщи на мъжествения стил на поведение. Ситуацията издава душевни терзания и търсения и със сигурност е свързана с проблемите на деня. В останалото личностната характеристика на мъжествения учител също се вместила в теоретичния модел.

8. Андрогинният учител (мъж или жена) съчетава личностни черти, свойствени и за феминността, и за маскулинността: конформизъм и хипокризия (0,634); необходимост от грижа за децата (0,733); хуманистична насоченост (0,513); социална активност (0,394); психическа устойчивост (0,555); необходимост от придобиване (0,455); необходимост от избягване на падение в собствените очи (0,567); необходимост от ред (0,911); необходимост от агресия (0,500); общителност (0,609); интелектуалност (0,604); емоционална чувствителност (0,694); сила на Свръх-аз'а (морална устойчивост) (0,646); радикализъм (0,603).

Много резултати от изследването противоречат на традиционните разбирания и сигурно пораждаат доста въпроси. Особено интересна е получената характеристика на учителката. Любопитно е дали това общо маскулинизирани на личността ѝ се дължи само на недостигащите мъже в училище и поемането на техните роли (т. е. вторично) или в самата професия, или около нея има фактори, благоприятстващи първично подбора на точно такъв тип жени за учителки. Един заслужаващ внимание факт е свързан с изследваните детски учителки, които винаги работят в екип по двойки. Устойчивите тандеми са много точно балансирани в съотношението маскулинност-феминност.

В училището детето прекарва значителна част от живота си и не е без значение какво поведение има като образец за подражане. Балансираната училищна среда дава равен шанс на всеки за индивидуално развитие и в нея всеки може да живее достатъчно пълноценно. Балансът между маскулинност и феминност е важна съставляваща на общия баланс и затова новите изследвания в тази област са необходими и навремени.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Исаев, Д. Н., В. Е. Каган. Психогигиена пола у детей. Л., 1986.
2. Кон, И. Въведение в сексологията. С., 1990.
3. Обща сексология. Под ред. Г. С. Васильченко. М., 1977.
4. Рунков, Р. Справочник по непараметрической статистике. М., 1982.
5. Slek, S. Wybrane metody badania osobowosci. W., 1983.